

VILÁGSZÍNHÁZI ÜNNEP: 150 ÉVVEL EZELEŐTT SZÜLETETT JOHN MILLINGTON SYNGE

John Millington Synge ír drámaíró neve ismert nálunk, elsősorban természetesen a színházcsinálók, a színház iránt érdeklődők és az azt kutatók számára, de a lexikonokban, színház- és irodalomtörténetekben bárki találkozhat róla szóló bekezdésekkel. Synge nevének említésekor általában fő műve, *A nyugati világ bajnoka* (*The Playboy of the Western World*, 1907, fordította Ungvári Tamás, 1960, továbbiakban: *Bajnok*) jut az emberek eszébe, melynek két újabb magyar szövegváltozata és címe is létezik: *A nyugat hőse* (fordította Nádasdy Ádám, 2004), illetve *A nyugat császára* (fordította Hamvai Kornél, 2020), továbbá az eredeti cím meghagyásával adaptáció készült belőle (Benedek Zsolt, 2013). Különböző címein 1961 és 2020 között számos előadásban újították fel magyar színházak a darabot. Ennek alapján azt hihetnénk, hogy Synge nem is írt több jelentős művet, de ez egyáltalán nem így van. Tragikusan rövid élete (38 év) alatt további hat drámát szerzett, amelyek a legelső, ujjgyakorlatnak számító szöveget kivéve a *Bajnokkal* együtt a múlt század eleje óta különböző nyelvű tolmácsolásokban bejárták a világ sok-sok színházát. Nálunk a *The Shadow of the Glen* (1903) című egyfelvonásosára figyelt fel először Kosztolányi Dezső, aki *Halotti tor* címen ültette át magyarra, s ezt a szöveget a *Ma Este* meg is jelentette 1925-ben, Forgács Rózsi Kamaraszínháza pedig bemutatta. Ezután a *Bajnok* 1961-es budapesti debütálásáig a Katona József Színházban több évtizedes szünet következett Synge hazai fogadtatásában. 1986 vízváltásztónak tekinthető, mert abban az évben jelent meg Synge hat kanonikus drámájának magyar fordítása egy kötetben,¹ s a színházak intenzívebben kezdték felfedezni az előadásuk kínálta lehetőségeket.

J. M. Synge 1871. április 16-án született Dublin Rathmines elnevezésű külvárosában, jómódú protestáns család ötödik gyermekeként. A vallás megnevezése lényeges, mivel az 1922-ig brit gyarmati státuszú Írországból a lakosság katolikus többsége képviselte az őslakókat, míg a protestáns kisebbség, kevés kivétellel, az angol hódítók, illetve betelepülők leszármazottai voltak. Az utóbbiak, az anglo-írek (Anglo-Irish) társadalmi rétege a 17. század második felétől a politikai-gazdasági elitet képezte Írországból. Apját Synge nem ismerte, mert az súlyos himlőfertőzésben igen korán meghalt. Az özvegy anyja gyerekeit szigorú vallásos nevelésben részesítette, melyet vélhetően az is motivált, hogy az írországi reformok és az önirányítást (home rule) célzó mozgalom közegében az anglo-írek mind politikai, mind gazdasági hatalma a 19. század végére meggyengült, s identitásukat, biztonságérzetüket féltve ragaszkodtak hagyományaikhoz. Synge azonban már tizenévesen olvasta Darwint, ami eltérítette a dogmatikus vallásosságtól, bár sosem vált ateistává. Leginkább egyfajta panteisztikus hit jellemezte; gyenge egészsége miatt jórészt magánúton tanult, a tanulásnál azonban jobban szeretett a Dublintól délre fekvő Wicklow megye csendes tájain, a természetben bolyongani, figyelni az állatok, növények életét.

Egyetemi tanulmányait Synge a Trinity College-ban végezte, ahol sikeres vizsgát tett ír és héber nyelvekből, miközben zeneórákat is vett. Hegedűn játszott és zenei pályára

¹ John Millington Synge: *Drámák*, ford. Göncz Árpád és Ungvári Tamás, Budapest, Európa, 1986.

készült, első külföldi útja 1893-ban Németországba vezetett, kedvenc zeneszerzőinek házába. Kétségkívül érdekelte a német irodalom és filozófia is, nagyra értékelte Goethét és Schopenhauert; tökéletesítette némettudását, és Ibsen néhány drámáját német fordításban olvasta először.² 1895 és 1902 között Synge többször hosszú időszakokat töltött Párizsban, ahol a Sorbonne-on elsősorban a kelta mitológiáról szóló előadásokat látogatott, és tájékozódott az őt körülvevő színes és gazdag szellemi világról. Vonzani kezdte a színház, elsősorban Racine és Molière művei ragadták meg. Párizsban végleg döntött arról, hogy nem zenész akar lenni, hanem az irodalom az igazi hivatása, és versek, kritikák, rövidebb prózai művek írásába fogott. 1896 decemberében itt ismerkedett meg honfitársával, a szintén protestáns családból származó William Butler Yeatscel (1865–1939; Nobel-díj: 1923). Tőle kapta Synge azt a tanácsot, hogy az írek hagyományait leginkább az Írország nyugati partjainál fekvő Aran-szigeteken tanulmányozhatja, és írhat az ottani, ősi pogánykori emlékeket is őrző kulturális világról, melyet még nem fedeztek fel az irodalom számára.³ A szigeteket Synge 1898 és 1902 között ötször kereste fel, alkalmanként hetekre vagy hónapokra. Részt vett az egyszerű halászbemberek és családjuk mindennapi tevékenységeiben, s a tőlük hallott anekdotákat és történeteket beleszötte a szigetlakók életmódjáról, szokásairól és hagyományairól írott, személyes élményeket is tartalmazó, naplószerű úti-könyvébe, amely a *The Aran Islands* (Az Aran-szigetek) címmel jelent meg 1907-ben. Az ebben közölt történetekből számos a később születő drámák kiindulópontjával szolgált.

A 20. század első éveitől a színház vált Synge életének meghatározó terévé. Yeats, aki az antikoloniális szellemű kulturális nacionalizmus vezéralakja volt, megszervezte, hogy Synge ellátogasson a protestáns földbirtokos Lady Augusta Gregory (1852–1932) Galway megyei rezidenciájába, ahol egy ír színház alapítását célzó terveikbe Synge-et is beavatták. Megalakult az Irish Literary Theatre (Ír Irodalmi Színház), majd az Irish National Theatre Society (Ír Nemzeti Színházi Társaság), s az utóbbiból nőtt ki az Abbey Theatre, amely 1904-es kapunyitása óta az ír nemzeti színházként ismert. Yeats, Gregory és Synge együtt voltak a színház első igazgatói. Egyáltalán nem volt könnyű dolguk, főként az első években, hiszen annak, amire vállalkoztak, vagyis hogy politikai befolyástól mentes, színvonalasan művészi, nemzetközi hatásokat is befogadó hazai drámaírást és színjátszást teremtsenek, nem voltak az országban hagyományai. Yeats egyik verse azokból az időkbeli a nehézségekre reflektálva írja: „Ötvenféleképp játszott darabok, / Színházigazgatás, ó, végtelen / Harc gazok s hülyék ellen, borzalom”.⁴ A „harc” kifejezés alighanem a Synge *Bajnok*ának premierje és első előadásai (1907. január) által kiváltott vehemens reakciók kezelésének nehézségeire utal. Mindezek közepette Synge drámákat írt, előadásokat rendezett (például a *Bajnokot*), nemritkán pedig a színházon belüli nézeteltéréseket próbálta elsimítani, jóllehet gyakran betegeskedett. Végül 1909. március 24-én érte a halál a limfóma (Hodgkin’s disease) néven diagnosztizált rákos megbetegedése miatt, amely áttéteket is képzett.

Néhány kidolgozatlanul maradt cselekményvázlat után Synge megírta első színpadra képzelt, még elég zsenye művét, a *When the Moon Has Set* (Mikor lement a hold, 1901–1903) címmel, melynek több változata maradt fenn. Synge egyetlen önéletrajzi fogantatású drámája ez, s éppen emiatt nem tetszett Yeatsnek és Gregorynak, így évtizedekig nem is mutatták be. A Synge iránt megnőtt kritikai érdeklődés vezetett oda az utóbbi években, hogy született belőle néhány előadás. A cselekmény egy anglo-ír rezidenciában játszódik; a ház ura meghalt, s megérkezik Párizsból unokaöccse, Colm, az egyetlen örökös. Itt találkozik nagybátyja ápolójával, Eileennal, aki egy apácarendben szolgáló távoli rokon.

² William J. McCormack: *Fool of the Family: A Life of J. M. Synge*, London, Weidenfeld and Nicolson, 2000, 111–113., 203.

³ W. B. Yeats: *The Autobiography* [1916], New York, Collier Books, 1965, 384.

⁴ W. B. Yeats: Megigézett a nehéz küzdelem (The Fascination of What’s Difficult), ford. Garai Gábor, in: Ferencz Győző vál. és szerk.: *William Butler Yeats versei*, Budapest, Európa Kiadó, 2000, 72.

Mindketten fiatalok, a dráma sejteti, hogy régebből ismerik egymást és vonzódnak egymáshoz. Synge drámái zsengeje romantikus, sőt vadromantikus hatásokat mutat: szerepeltet egy órúltén kóborló asszonyt is, aki valaha a halott nagybácsi menyasszonya volt, de az esküvő előtt szakított a férfival vallási különbségük miatt. Az asszony hagyományos monológja hallatán, s Colmnek a természet erejére utaló, költői képekkel teli udvarlása hatására Eileen leteszi apáca-öltözetét és felölti az órúlt asszony egykori zöld selyem menyasszonyi ruháját, majd a pogány kort idéző, panteisztikus szellemű esküvőt rendezve egybekelnek. Ellentétben azzal, hogy amikor Synge első szerelmét feleségül kérte, kocsarat kapott, amiért nem vallásos ember. A későbbi Synge-drámák szempontjából a legfontosabb elem ebben a zsengeben a dogmatikus vallás kritikája, amely útjában áll a természetes érzelmi igények kibontakozásának és így tragédiákhoz vezethet.

A hat további, a Synge-kánont alkotó drámára nem jellemzők a romantika toposzai, még a természetre való utalások, természeti képek vonatkozásában sem. Mindegyik vidéki környezetben játszódik, a színpadkép elemei valóságűek, a művek komplex ábrázolásmódja azonban túlmutat a hagyományosan értelmezett realizmuson. Christopher Collins, az író egyik újabb monográfusa állítja, hogy jegyzetfüzeteinek tanúsága szerint a filozófiai művekben is elmélyedő Synge Herbert Spencertől vette át az „átlényegített realizmus” (transfigured realism) fogalmát. Ezt azután dramaturgiai stratégiája részeként alkalmazta az általában egyedülnek tekintett és rögzített valóságkép megkérdőjelezésére, gyakran burkolt parodizálására, a gyarmati társadalom felszín alatti feszültségeinek kivetítésére és új alternatívák lehetőségének felvetésére.⁵

Synge *A völgy árnyéka* (*The Shadow of the Glen*) című egyfelvonásossal debütált a dublini Ír Nemzeti Színházi Társaság szervezésében, 1903-ban. Cselekménye egy wicklow-i tanyaházban játszódik, főszereplője egy fiatalasszony, Nora, akinek neve Ibsen 1879-es *Babaházának* hősnőjét idézi fel. Synge nagyra becsülte a norvég drámaíró, de nem másolta az általa kínált modellt. Az ír Nora már a darab elején kinyilvánítja lázadását, s abban is eltér elődjétől, hogy nem ő maga dönt távozásáról a férj házából, hanem az öreg férj mutat ajtót neki, miután magát halottnak tetteve kifigyelte, miként viselkedik fiatal felesége más férfiakkal. Végül Nora a Csavargó nevű szereplővel hagyja el a házat. Az utóbbi költői szavakkal ecseteli, milyen csodálatos a természetben élni, Nora viszont elsősorban azért választja ezt a lehetőséget, mert nem tehet mást: „hideg az éjszaka, mert szabad ég alatt hálók; de akkor is szépen beszélsz, idegen, és veled tartok”.⁶ A 19. századi költészetben, irodalomban és a drámaírói reneszánsz keretében létrejött színpadi művekben a gyarmatosított és kifosztott Írországot gyakran szimbolizálta vagy testesítette meg nőalak. Ebben a paradigmában elemezve Synge Norája újat nyújt azzal, hogy kétszeresen elnyomottnak mutatja az ír nőt, aki ugyan „kiszabadul” férje patriarchális uralma alól, de a házon kívül, a természetben sem válhat autonóm szubjektummá, hiszen szüksége van a Csavargó pártfogására és útmutatására. A premier közönségének számos tagja (elsősorban a szélsőséges nacionalisták) nemtetszéssel fogadta a darabot, amelynek szerintük az a fő bűne, hogy erkölcsstelennek látta egy ír asszonyt. Szerencsére akadt olyan néző is, aki üdvözölte Synge merész témakezelését, például John Butler Yeats, a költő apja úgy vélekedett, hogy *A völgy árnyéka* éppenséggel a szerelem nélküli ír házasság mindenki által ismert, bár elhallgatott intézményét veszi célba.⁷ Az említett 1925-ös első előadása után nálunk az Országút Társulat tolmácsolásában láthatták a nézők ezt a drámát, 2011-ben.

Synge következő egyfelvonásosát, a *Szirti lovasokat* szintén az Ír Nemzeti Színházi Társaság mutatta be, 1904-ben. Egyedisége az életműben, hogy műfaja tragédia, s az

⁵ Christopher Collins: *Theatre and Residual Culture: J. M. Synge and Pre-Christian Ireland*, London, Palgrave Macmillan, 2016, 120–122.

⁶ J. M. Synge: *A völgy árnyéka*, ford. Göncz Árpád, in: *Drámák*, i. k., 37.

⁷ Declan Kiberd: *Synge and the Irish Language*, 2nd ed., London, Macmillan, 1993 [1979], 174.

egyetlen drámája, amelynek erősen koncentrált cselekményét az író az Aran-szigetekre helyezte. A scenika az egyszerű halázcshaládok mindennapjaihoz tartozó tárgyakat zsúfol be egy kis térbe, s a megjelenített élethelyzetek szintén erősen behatároltak. Maurya, a főszereplő férje, apósa és egy kivétellel fiai már a tengerbe veszttek a viharok által veszélyeztetett tengeri utakon. Az anya könnyörgése ellenére az utolsó élő fiú, Bartley is elindul a part felé, hogy áthajozzon a túlparton fekvő Galwaybe, ahol két lováért remél jó pénzt kapni. Utánaeredő anyjának a keresztútnál szörnyű látványban van része: Bartley a vörös kanca hátán lovagol, mögötte pedig a nemrég messze északon vízbe fúlt, temetetlen bátyja, Michael a szürke póni hátán. Maurya ezt baljós előjelnek tekinti, majd otthon két lányának leír egy múltbeli jelenetet, amikor a szokásoknak megfelelően a tengervíztől csöpögő vitorlába csavarva hozták haza egyik fiát. Története hirtelen megelevenedik a jelenben: öregasszonyok tűnnek elő, majd férfiak hozzák be Bartley vitorlába csavart holttestét; a fiút a szürke póni (melyen Maurya látomásában a halott Michael lovagolt) a tengerbe lökte. Az asszonyok siratóéneket kántálnak, a dráma pedig Maurya imájával és a fátum elkerülhetetlenségéről szóló szavaival zárul: „A mindenható Úristen könyörüljön Bartley lelkén és Michael lelkén, Sheamus és Patch lelkén, Stephen és Shawn lelkén [...] Bartleynak gyalult deszkából jó koporsója és mély sírja lesz. Kívánhat-e többet az ember? Nincs, aki örökké élne, s ebbe bele kell nyugodnunk.”⁸ *A Szirti lovasok* tetőpontja a halottsirató, amely a pogány időkből élt tovább egészen a modern korig a nyugat-írországi népi kultúrában. Ez a drámaisággal telített esemény színház a színházban jelleget ölt, mivel nézői, hallgatói vannak a színpadon is, ugyanakkor „az időtlenség és ciklikus visszatérés effektusainak” a jelenbe való betörését mutatja,⁹ s kettős temporalitást hoz létre.

Synge következő műve, *A szentek kútja* (*The Well of the Saints*, 1905) háromfelvonásos dráma, melynek cselekménye Kelet-Írországból játszódik valamikor a múltban, a történet időtlenségére utalva. Főszereplői Martin és Mary Doul, egy ágrólszakadt külsejű, vak és öregedő házaspár, akik koldulásból és mocsári káka hántolásából tartják fenn magukat. Vidékükre érkezik csodatévő vizet hozva a Szent, s előbb Martint viszi be a templomba, majd Maryt, hogy kigyógyítsa őket a vakságból. A végre látó házaspárt azonban nagy csalódás éri, mert döbbenet látják, mennyire csúnya a másik. Látásuk visszanyerése azt is jelenti, hogy be kell tagozódniuk a falu társadalmába, s dolgozniuk a megélhetésért. Martin a kovács szolgálatába szegődik, ám éhbérért sok és nehéz munkát kell végeznie, s ráadásul a kovács kacér menyasszonya, Molly is megalázza, amikor költői szavakkal udvarolni próbál neki. Doulék mindketten újra megvakulnak, s megbékülnek egymással. A Szent útja ismét a faluba vezet, hogy most már végleg meggyógyítsa a két öregot, de azok inkább vakok maradnak, nem akarnak a látók érzéketlen és kegyetlen világához tartozni, hiszen képzeletükben mindenfajta szépség megjelenik. A függetlenségüket védő engedetlenségükért a Szent és a kovács vezette faluközösség száműzi őket. Miközben kifelé botorkálnak, a kovács azt jósolja, nem fognak messze jutni, a patakba vagy a mocsárba fulladnak majd. A többiek a templom felé indulnak, ahol a Szent a kovácsot és Mollyt fogja összeadni. Számos kritikus ezt tartja Synge legfilozofikusabb művének, amely a látás, vakság, belső látás és felfogás egymáshoz való viszonyát kutatja az egyéni szabadság határainak kérdései mellett. Modellje egy középkori francia groteszk vígjáték volt, de párhuzamba állítható Maurice Maeterlinck *Vakok* (*Les Aveugles*, 1891) című drámájával is, hiszen mindkét szövegben metaforikus jelentésű a vakság állapota. Bár dublini bemutatója nem aratott sikert, mégis *A szentek kútja* az a Synge-dráma, amelyet először fordítottak idegen nyelvre, németre, s egyúttal a csehek és az amerikaiak is érdeklődni kezdtek az író művei iránt. Nálunk viszonylag sokszor került színpadra, s ezen a téren csak a *Bajnok*

⁸ J. M. Synge: *Szirti lovasok*, ford.: Göncz Árpád, in: *Drámák*, i. k., 19.

⁹ Anthony Roche: *The Irish Dramatic Revival 1899–1939*, London, Bloomsbury, 2015, 58. „The stage effect of timelessness and cyclical recurrence”.

előzi meg. Többek között bemutatta a győri Kisfaludy Színház (1987), az Ódry Színpad (1994) és a Pécsi Nemzeti Színház (2003).

A kolompár lakodalma (*The Tinker's Wedding*, 1907) erősen kapcsolódik az előbbi drámához, mivel itt is a vallás embere az, mégpedig egy katolikus pap, aki öns érdekéből újtját állja mások egyszerű kívánságának. Ellentétben *A szentek kútjával* ez a két felvonásból álló darab tisztán komédia, a másik sötétebb tónusai nélkül. Mivel kapzsinak és érzéketlennek ábrázol egy papot, a nacionalista ideológia és a katolicizmus összefonódottsága miatt az Abbey Színház jobbnak látta ezt a darabot nem bemutatni. A pap mellett a három másik szereplő az ír társadalom periferiáján nomád életmódot folytató, vándorló üstfoltzók (travellers, tinkers) népcsoportjához tartozik, akik a nem integrálódott európai cigánysággal mutatnak hasonlóságot. Jellemzően Synge ebben a műben is erőteljesen megformált, egyénített nőalakokat szerepeltet. A fiatal női karakter, Sarah Casey azt szeretné, hogy élettársával, Michael Byrne-nel tisztességre lépjenek, s ehhez a paptól vár segítséget. Az utóbbi azonban egy fontot kér a szolgálatért, s mivel a kolompároknak csak fél aranyuk van, azt akarja, hogy egy szépen megmunkált kannát is kapjon, s akkor másnap összeesküti őket. Elkészül a kanna, Sarah becsomagolja, ám míg a fiatalok nincsenek a közelben, Mary Byrne, Michael anyja a kanna helyére üres palackokat tesz, a kannát pedig a kocsmában elcseréli italért. Másnap minden kiderül; esketés helyett a pap bírósággal fenyegeti a nomádokat, ha nem tágulnak, ők azonban elbánnak vele, a fejére kötnék egy zsákdarabot, s meg kell esküdnie arra, hogy nem tesz ellenük. Ez a vasok helyzetkommunkummal teli jelenet a kolompárok „lakodalma”, azaz időleges karneváli diadalmaskodásuk a kapzsi és iszákos pap felett, ám mindnyájan tudják, hogy gyorsan el kell hagyniuk a helyet. A vígjáték éles fényt vet a gyarmati ír valóság ellentmondásaira és a sztereotípiák alapján ítélkező, kirekesztő tendenciákra, melyeket belső gyarmatosításként lehet értelmezni. 1909 novemberében, Synge halála után volt a darab premierje Londonban. Magyarországon éppen száz év múlva, 2009-ben került színpadra, a szombathelyi Ferrum Társulat vállalkozásában.

A nyugati világ bajnoka háromfelvonásos dráma, amely az ír történetmondás évszázados hagyományaira épít. Történetmondója, Christy Mahon egy nyugat-írországi (Mayo megyei) falu kocsmájában bukkan fel, hosszú vándorlás után. Azért kellett sebtében elhagynia szülőfaluját, mert krumpliásás közben fejbe vágta a neki parancsolgató apját, aki rögtön szörnyethalt. Legalábbis ezt adja elő az idegen helyen, s az egyre jobban cifrázott mese olyannyira megtetszik Christy új közönségének, hogy a falusi lányok elárasztják ajándékokkal, benevezik a környéken rendezett hagyományos sporteseményekre, ahol mindenben elsőként végez. A kocsmáros lánya, Pegeen Mike beleszeret, és a kedvéért kiadja az újtját apja által választott jegyesének, a gazdag farmer Shawn Keogh-nak, ugyanakkor egy fiatal özvegyasszony, Quinné is magáénak szeretné a fiút mint társat. Christy örömmel nézegeti magát a kocsmában talált tükörben: „Mindig tudtam, hogy csinos legény vagyok, pedig a mi tükrünk otthon az arkangyalt is kancsalnak mutatta”.¹⁰ Történetmondói sikere és a sok elismerés odavezet, hogy másként látja magát, mint korábban, önbizalma megnő és képes identitását megújítani. Dicsősége Pegeen és a falusiak szemében azonban az ellenkezőjébe fordul, amikor színre lép a „megölt” apa, s kiderül, hogy Christy nem mondott igazat, nem győzte le elnyomóját, és így csupán szájhős. Elüldözik, ám Christy ekkorra már ténylegesen megváltozott, olyan magabiztos legény lett belőle, akin többé nem uralkodhat az apja, hanem együtt vágnak neki, hogy a Mayo-beliek butaságáról meséljenek történeteket más helyszíneken. A kocsmáros és a többiek örülnek, hogy megszabadultak a betolakodótól, egyedül Pegeen ismeri fel és siratja veszteségét.

¹⁰ J. M. Synge: *A nyugati világ bajnoka*, ford.: Ungvári Tamás, in: Ungvári Tamás (szerk.): *XX. századi angol drámák*, Budapest, Európa, 1985, 534.

Ezt a tragikomédiát 1907-ben mutatták be először az Abbey Színházban. Fogadtatása előre láthatóan botrányosnak bizonyult, mert különösen a szélsőséges nacionalisták számára elfogadhatatlan volt az általuk ősi hagyományokat őrzőként tisztelt vidéki író élet olyan árnyoldalainak bemutatása, mint az alkoholizmus, a szűklátókörűség és az erőszak. A nézői bekiabálásokban többször elhangzott, hogy „a nyugat nem ilyen” („that’s not the West”), amivel vitatták az ábrázolás valóságosságát, azaz a mű autentikusságát, amely az irodalmi megújulási mozgalommal kapcsolatban általában is központi kérdés volt. Sokakat irritált továbbá Synge drámájának sajátos nyelvezete, a stilizált hiberno-angol (az Írországból beszélt angol) és a gyakori blaszfém kifejezések használata, ellenpontozva az időnként felszínre törő költőiséggel. A korabeli szemellenzős, többségükben a dogmatikus valláserkölcson nevelkedett nézők azt is sértőnek találták, hogy Christy egyik utalása bizonyos női alsóneműre és viselőire vonatkozik, amely szerintük az ír lányok és asszonyok feddhetetlenségére vetett árnyat. Idővel azonban alábbhagytak az ilyen hangok, és a mű, a többi Synge-drámával együtt, olyan befogadókra és elemzőkre talált, akik megértették, hogy a valóságot éppen a különböző regiszterek és nem realista eszközök vegyítésével teremtett, „átlényegített realizmus” mutatja be autentikusan, sokféle jelentésárnyalatot hozva létre. A *Bajnok* ma az iskolai tananyag és az általános műveltség része Írországból, a gyarmatosítás okozta torzulásokról és az abból való kitörési lehetőségéről egyaránt szól közönségéhez.

Synge utolsó drámája, a *Deirdre, a bánat leánya* (*Deirdre of the Sorrows*, 1910) egy híres kelta mítosz modern újraírását nyújtja tragikus formában. Bár a halálos ágyán is dolgozott rajta, az író nem tudta a művet befejezni, ezért Lady Gregory igazította véglegesre a szöveget. Az ősi kelta mítoszok között a Deirdre-történet az ulsteri mondakör (Ulster Cycle) nevű saga-gyűjteményhez tartozik, s Synge kortársai közül Yeats is feldolgozta. Alaptörténete az, hogy Ulster nagykirálya, Conchobar udvarában a főbárdnak kislánya születik, aki a Deirdre (írül riasztást jelent) nevet kapja, s Cathbad, a druida megjósolja róla, hogy király veszi majd feleségül, de ez Uisnech fiának vesztét és Ulster pusztulását hozza magával. Conchobar elrejtve nevelteti a lányt, hogy a jóslat beteljesülését megakadályozza, és mikor eljön az ideje, ő vehesse feleségül. A felserdült Deirdre azonban az erdőben meglátja Uisnech három vadászó fiát, Conchobar unokaöccseit, beleszeret a daliás Noise-ba, s megszöknek Skócia földjére. Évek múltán az időközben megöregedett Conchobar értük küldött embere a fiatalokat hazatérésre bírja, ám a nagykirály csalárdnak bizonyul, és megöleti Uisnech három fiát. A jóslat tehát beteljesül, Deirdre Conchobar foglya lesz, de elvesztett szerelmét gyászolva önkezével vet véget életének.¹¹ Synge ír szövegekből, s nem angol fordításokból dolgozott; megőrizte az eredeti fordulatait, viszont szimbólumokkal, egy groteszk alak beépítésével és természeti képekkel dúsította a dráma szövegét és lélektanilag motiválta a szereplők tetteit. Nála egyértelműen Deirdre a cselekmény mozgatóereje.

Különösen Írországból és az Egyesült Államokban, de másutt is, a Synge-kritika szinte virágkorát éli. Hogy csak a két legújabb monográfiát említsem: 2020-ban jelent meg a Cambridge University Pressnél a *Performance, Modernity and the Plays of J. M. Synge*, melyet Hélène Lecossois francia kutató jegyez, 2021-ben pedig Seán Hewitt ír szerző adta ki a *J. M. Synge: Nature, Politics, Modernism* című könyvet az Oxford University Pressnél.¹² Ez a jelentős kritikai fellendülés alighanem összefügg azzal, hogy mostanában a modernség újradefiniálása, újraértékelése számos irodalom- és színháztörténészt foglalkoztat. Synge ebből a szempontból centrális szerző, aki az ír anticolonialis törekvések közegében, a kulturális nacionalizmus talajáról indulva Yeats és Joyce modernségével rokon, de mégis na-

¹¹ James MacKillop: *Kelta mítoszok és legendák*, ford. Szieberth Ádám, Budapest, General, 2005, 125–126.

¹² Magyarországon e sorok szerzője csatlakozott ehhez a körhöz: *John Millington Synge: Az ír modernség drámaírója*, Pécs, Kronosz Kiadó, 2021.

gyon egyedi alkotásokkal gazdagította a színházművészetet. Műveinek modernista jegyei a nyelvi kifejezőmódokkal való kísérletezés, a temporális rétegek és a stiláris regiszterek keveredése, a műfaji instabilitás és elcsúszások, az intertextualitás, továbbá a művészfígüráin (a *Völgy* Csavargója, Martin Doul *A szentek*ben, Christy Mahon) keresztül megvalósuló önirónia terén figyelhetők meg. Sokatmondó tény, hogy Samuel Beckett egyedül Synge-ről mondta azt, hogy hatással volt rá.¹³ A mai ír drámaírók között a nálunk szintén ismert Brian Friel, Marina Carr, Martin McDonagh és Conor McPherson műveiben találunk rezonanciákat Synge műveivel.

Az új évezredbeli Synge-előadásokból kiemelkedik a nyugat-írországi Druid társulat DruidSynge nevű sorozata, amely Garry Hynes rendezésében 2005–2006 folyamán az író összes színpadi művét bemutatta. 2007-ben, a *Bajnok* bemutatójának centenáriumi évében a Bisi Adigun nigériai színész és író által Dublinban alapított Arambe társulat adta elő a darab aktuális töltetű adaptációját. Ebben Christy Mahon a Yoruba törzshöz tartozó nigériai menekültté alakult át, és a rendezés az interkulturális színház érdekes példáját nyújtotta.¹⁴ Számomra az utóbbi évek magyar nyelvű *Bajnok*-előadásait nézve a szintén 2007-es, sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színházé volt igazán meggyőző, amelyben Bocsárdi László rendező a stilizálás különféle módjaival és árnyalataival érzékeltette a dráma performativitását és stiláris sokrétűségét. Mivel tavaly is volt nálunk Synge-felújítás, remélhetőleg nem szakad meg a lánc, és a múlt század elején fogant darabjainak tematikáját és eszköztárát újrafogalmazó előadások révén az ír szerző továbbra is kortársunk marad.

---

¹³ James Knowlson: *Damned to Fame: The Life of Samuel Beckett*, London, Bloomsbury, 1996, 56–57.

¹⁴ Bisi Adigun: Re-writing Synge's *Playboy* – Christy's Metamorphosis, a Hundred Years on, in: Patrick Lonergan (ed.): *Synge and His Influences: Centenary Essays from the Synge Summer School*, Dublin, Carysfort Press, 2011, 266–267.